

RELACIJE DJETETOVE PERCEPCIJE UNUTAROBITELJSKE KOMUNIKACIJE I EYSENCKOVIH DIMENZIJA LIČNOSTI

Aleksandar Budanovac

Fakultet za defektologiju, Zagreb
Odsjek za poremećaje u ponašanju

Izvorni znanstveni članak

UDK:376.5

Zaprimljeno: 13.11. 1995.

SAŽETAK

Na uzorku od 955 učenika oba spola osmih razreda zagrebačkih osnovnih škola ispitane su relacije između Eysenckovih dimenzija ličnosti i djetetove percepcije komunikacije sa svojim očevima i majkama. Dimenzije ličnosti procijenjene su pomoću upitnika koji se sastojao od tri skale ličnosti (E, N i L) preuzete iz Eysenckovog upitnika JEPI, kojima je pridodana skala P. Upitnik o komunikaciji konstruiran je za ovo ispitivanje. Njega su također ispunjavala sama djeca, a trebao bi opisivati način na koji djeca doživljavaju komunikaciju s oba roditelja. Upitnik se sastoji od 30 varijabli Likertovog tipa, koje su udvostručene: djeca su procjenjivala odvojeno odnos s majkom i ocem. Provedena je faktorska analiza na svim upitnicima; u prostoru ličnosti ekstrahirani su faktor neuroticizma, socijalnosti, impulsivnosti, psihotocizma i faktor skale laži, a u prostoru komunikacije ekstrahirano je 10 faktora: 1. otvorenost komunikacije s ocem, 2. represivnost roditelja, 3. otvorenost komunikacije s majkom, 4. "laissez faire" odnos roditelja i djeteta, 5. međusobno podržavanje članova obitelji, 6. emocionalne reakcije roditelja na djetetovo ponašanje, 7. povjerenje prema majci, 8. slobodno izražavanje osobnosti djeteta, 9. igra s djetetom i 10. odbijanje komunikacije od strane roditelja. Na faktorskim rezultatima zatim je provedena regresijska analiza, s faktorima ličnosti kao kriterijskim varijablama. Rezultati su pokazali pretežno niske relacije skupa prediktora i kriterija, pri čemu je relativno najviša veza sa faktorom neuroticizma, zatim s faktorom skale laži, dok su relacije prediktora i faktora psihotocizma, socijalnosti i impulsivnosti znatno niže. Smjer veza je uglavnom očekivan; globalno "nepovoljnija" obiteljska atmosfera povezana je sa više neurotskih simptoma, donekle s nešto više simptoma psihotocizma te s tendencijom ka davanju socijalno poželjnih odgovora, dok su faktori koji tvore dimenziju ekstraverzije u vrlo niskim relacijama sa skupom prediktora.

Ključne riječi: Eysenckove dimenzije ličnosti, komunikacija između roditelja i djeteta, adolescenti

1. UVOD

Kao što je poznato, Eysenckova teorija (1970, 1977) pretpostavlja da se ličnost formira u interakciji faktora herediteta i okolinskih faktora. Genetski kodovi predstavljaju predispoziciju za razvoj određene strukture ličnosti, do kojega dolazi tijekom procesa socijalizacije pojedinca. Ovaj se proces, koji je, prema Eysencku, u osnovi proces kondicioniranja, odvija pod utjecajem niza faktora - obitelji, vršnjaka, škole, medija, itd. O njihovoj interakciji s pojedincem ovisi na koji način će se razviti naslijeđene predispozicije. Tako će, na primjer, predisponirani neurotik trebati mnogo manje nepovoljnih podražaja iz okoline da bi razvio neurotske simptome od pojedinca sa stabilnom neurofiziološkom osnovom. Ova teorija, međutim, pretpostavlja da je utjecaj herediteta na formiranje ličnosti prilično velik i da je utjecaj faktora okoline manji nego što se to obično misli.

Slično tome, Rose (1995) razmatra kontroverznu tvrdnju nastalu na polju genetike da je obiteljska sredina irelevantna za ishod djetetovog razvoja. Ovakvo uvjerenje ima temelj u podacima o adopciji, koji su

pokazali da se prilikom odvajanja djece od shizofrenih majki po rođenju i njihove adopcije u drugim obiteljima ne smanjuje rizik za razvoj bolesti. Također, istraživanja usmjerena na diferencijalna ponašanja braće koja dijele istu sredinu dovela su do zaključka da je sličnost braće, te roditelja i djece pretežno rezultat zajedničkih gena; iako iskustva iz okoline utječu na razvoj individualnih razlika, relevantna su samo iskustva jedinstvena za pojedinca, a ne ona podijeljena unutar obitelji.

Ovakvom se stajalištu suprotstavlja Goodman (1991) koji tvrdi da pretpostavke i metode behavioralne genetike uvećavaju važnost jedinstvenih okolinskih iskustava i minimiziraju utjecaj zajedničke, obiteljske okoline. Lewin i sur. (1993) utvrdili su putem procjena neutralnih promatrača sličnost među braćom preveliku da bi se mogla objasniti samo zajedničkim genima. Conger (1991:35) također ističe da genetske predispozicije često mogu biti "nadjačane" okolinskim utjecajima. Prirodno sramežljivi pojedinci tako mogu postati agresivniji, a represivna iskustva mogu prouzročiti da ekstravert postane oprezan i povučen.

Od svih navedenih faktora koji

sudjeluju u procesu kondicioniranja djeteta, vjerojatno je najvažniji njegova obitelj. Ona je prva sredina u kojoj dijete živi, u kojoj ono nauči prve kondicionirane odgovore, odnosno oblike interakcije s okolinom; vremenski raspon njenog utjecaja je veoma dugačak, i djelovanje svih ostalih čimbenika socijalizacije samo se nadovezuje na ono što se dogodilo u obitelji. Kako su to izrazili Kratočki i Kratočki (1990:113), dijete u obitelji uči o kulturi, razvija osobine ličnosti, formira karakter i upoznaje se s moralom. Ove činjenice trebale bi govoriti u prilog hipotezi o značajnoj ulozi obitelji u razvoju ličnosti pojedinca. Tako Bickhard i Christopher (1994) navode da modeli razvoja ličnosti u pravilu pretpostavljaju jak utjecaj ranih iskustava na kasniji razvoj ličnosti. Evaluirajući razvoj karaktera u svojoj longitudinalnoj studiji na uzorku studenata s Berkleya, Block (1971 - prema McCord, 1979) dolazi do zaključka da bez ikakvih izuzetaka postoji nedvosmislen odnos između obiteljske atmosfere i kasnije strukture karaktera. McCord (1979) ispituje utjecaj varijabli obiteljske atmosfere na kasnije kriminalno ponašanje. Njeni rezultati, potvrdili su, između ostalog, da roditeljsko ponašanje ima značajan utjecaj na kasnije ponašanje. Predikcije kriminaliteta u odrasloj dobi bazirane na poznavanju obiteljske atmosfere pokazale su se točnijima od predikcija baziranih na kriminalnim dosijeima maloljetnika. Varijable koje su se odnosile na roditeljske karakteristike i odgoj djece objašnjavale su oko 30% varijance u predikciji broja osuda za imovinske i krvne delikte. Najutjecajniji prediktori bili su nadzor djeteta u obitelji, ljubav majke prema djetetu i konflikt između roditelja.

U ovome radu nastojali smo iznaći relacije između Eysenckovih dimenzija ličnosti i djetetove percepcije komunikacije sa svojim očevima i majkama. Dostupne informacije o studijama na tom području nisu jednoznačne, ali podržavaju hipotezu prema kojoj će te veze biti sljedećeg smjera: nepovoljna obiteljska atmosfera trebala bi biti povezana s povećanim brojem simptoma na dimenzijama neuroticizma i psihoticizma. Također, otvorena i podržavajuća atmosfera i odnosi trebali bi biti u vezi s ekstravertnim oblicima ponašanja.

Možemo, dakle, pretpostaviti da će komunikacija djeteta-roditelj, kako je doživljavaju djeca, objašnjavati određeni dio varijance u formiranju ličnosti; ovaj rad trebao bi pružiti podatke o jačini ovih veza.

2. METODA

2.1. Ispitanici

Istraživanje je provedeno na uzorku učenika osmih razreda zagrebačkih osnovnih škola, pri čemu su škole izabrane metodom slučajnih brojeva. U svakoj školi ispitani su učenici jednog osmog razreda koji je također izabran putem slučaja. Radi se, dakle, o slučajnom grupnom uzorku koji, smatramo, valjano reprezentira populaciju na koju se odnosi. Ukupno je ispitano 1023 učenika. U obradu su uključeni ispitanici koji su u potpunosti ispunili oba upitnika (izostavljeni su učenici s jednim roditeljem). Tako je konačan uzorak za ovo istraživanje brojao 955 učenika oba spola (otprilike podjednak broj dječaka i djevojčica).

2.2. Mjerni instrumenti

Dimenzije ličnosti procijenjene su pomoću upitnika koji se sastojao od tri skale ličnosti (E, N i L) preuzete iz Eysenckovog upitnika JEPI, kojima je pridodata skala P. Skale E i N sastoje se od po 24 čestice, skala P od 17 čestica, a skala L od 12 čestica. Zbog relativno niskih standardnih mjera pouzdanosti ($r_{ttN} = .82$, $r_{ttE} = .48$, $r_{ttP} = .54$, $r_{ttL} = .15$) skala E, P i L odlučili smo rezultate ispitanika izraziti kao rezultate na glavnim komponentama skala. Pri tome, na skalama N, P i L ekstrahirana je po jedna značajna glavna komponenta, a na skali E dvije. Prethodna faktorska analiza (Budanovac, u rukopisu) pokazala je da je prva glavna komponenta definirana pretežno česticama socijalabilnosti, a druga impulsivnosti. Cronbachovi alpha koeficijenti pouzdanosti faktora uglavnom su zadovoljavajući - N alpha = .80, Soc. alpha = .66, Impuls. alpha = .58, P alpha = .74 i L alpha = .63.

Upitnik o komunikaciji konstruiran je za ovo ispitivanje. Njega su također ispunjavala sama djeca, a konstruiran je tako da ukazuje na način na koji djeca doživljavaju komunikaciju s oba roditelja. Prostor djetetovog doživljaja komunikacije obuhvaćen je varijablama prikazanim u obliku tvrdnji. 29 varijabli je udvostručeno, pri čemu se jedna odnosi na odnos djeteta s majkom, a druga na njegov odnos s ocem. Dvije varijable odnose se na cijelu obitelj. Upitnik sadrži ukupno 60 varijabli Likertovog tipa (1-5) koje mjere ispitanikov stupanj slaganja s pojedinačnim tvrdnjama o obilježjima njegove komunikacije sa svakim od roditelja.

Ranije provedena faktorska analiza (Tasić,

1994) uz korištenje orthoblique rotacije ekstrahirala je 10 faktora koji su definirani na sljedeći način: 1. otvorenost komunikacije s ocem (Cronbach alpha=.87); (viši rezultat - otvorenija komunikacija) 2. represivnost roditelja (alpha=.76); (viši rezultat - represivniji odnos) 3. otvorenost komunikacije s majkom (alpha=.88); (viši rezultat označava lošiju komunikaciju) 4. "laissez faire" odnos roditelja i djeteta (alpha=.64); (viši rezultat - slobodniji odnos) 5. međusobno podržavanje članova obitelji (alpha=.87); (viši rezultat - izraženije podržavanje) 6. emocionalne reakcije roditelja na djetetovo ponašanje (alpha=.61); (viši rezultat - emocionalno prihvaćanje djeteta) 7. povjerenje prema majci (alpha=.49); (viši rezultat - veće povjerenje) 8. slobodno izražavanje osobnosti djeteta (alpha=.54); (viši rezultat - dijete manje izražava osobnost) 9.

igra s djetetom (alpha=.712); (viši rezultat - nije bilo igre) i 10. odbijanje komunikacije od strane roditelja (alpha=.80); (viši rezultat - odbijanje) .

Ovi su faktori poslužili kao prediktori rezultata ispitanika na skalama ličnosti.

Metodom regresijske analize pokušali smo utvrditi relacije između prostora komunikacije i Eysenckovih dimenzija ličnosti, kako bismo utvrdili kolika je njihova prediktorska vrijednost.

3. REZULTATI

Rezultati regresijske analize pokazali su osrednje i niske korelacije ispitivanih prostora iako su svi koeficijenti multiplih korelacija statistički značajni, zbog velikog broja ispitanika.

3.1. Neuroticizam

Tablica 1. Beta ponderi i korelacije prediktora s kriterijem/Beta-ponders and correlations between predictors and criterion

Prediktor	B	R
1	0.099	0.242
2	0.029	-0.102
3	0.030	-0.185
4	0.047	0.055
5	0.207	0.297
6	0.102	0.153
7	-0.011	0.029
8	0.151	0.109
9	0.001	-0.103
10	-0.178	-0.287

Determinanta = 0.212930289

Multipla R^2 = 0.162292374

Multipla R = 0.402855277

F-omjer za R = 18.346601288

d.f.1 = 10 , d.f.2 = 947 , Vjerojatnost značajnosti F-omjera = 0.000000

Rezultati regresijske analize pokazuju statistički značajnu, osrednju multiplu korelaciju sustava prediktora i neuroticizma (smjer faktora neuroticizma je takav da viši

rezultat znači izostanak simptoma). Deset faktora komunikacije u obitelji objašnjava 16% varijance u formiranju neurotskih simptoma.

Pregled tablice 1. pokazuje koji prediktori u najvećoj mjeri doprinose ovoj relaciji. Radi se o faktorima 5, 10, 6, i 8, koji imaju relativno najviše korelacije i beta pondere, te faktoru 1, zbog korelacije. Najbolji prediktori neuroticizma su, dakle, međusobno podržavanje članova obitelji, odbijanje komunikacije od strane roditelja, emocionalne reakcije roditelja na ponašanje djeteta i slobodno izražavanje osobnosti djeteta. Faktor otvorenosti komunikacije s ocem također stoji u korelaciji s neuroticizmom, ali njegov beta ponder je vrlo nizak.

Nepostojanje međusobnog podržavanja u obitelji i pozitivnog emocionalnog prihvaćanja djeteta, sputavanje njegove osobnosti, odbijanje komunikacije s djetetom

te loša komunikacija s ocem, čini se, pogoduju formiranju neurotičnog sklopa ličnosti. Ipak, moramo na ovom mjestu spomenuti još jedan potencijalni razlog nešto viših relacija neuroticizma i relacija roditelji-dijete koji spominju McCrae i Costa (1988). Provodeći slično istraživanje, oni dolaze do zaključka da neurotični pojedinci možda doživljavaju svoje roditelje u lošijem svjetlu, što dovodi do porasta korelacije. Također, iznose pretpostavku da je dijete visoko na neuroticizmu - anksioznije, iritabilnije i sl. - teže voljeti nego dobro prilagođeno dijete. (Ovo objašnjenje možda bi se moglo primijeniti i na dimenziju psihoticizma, ali u našem slučajnom uzorku razina psihoticizma vjerojatno nije dovoljno visoka da bi se to odrazilo na ispitivane relacije.)

3.2. Ekstraverzija - socijabilnost

Tablica 2. Beta ponderi i korelacije prediktora s kriterijem / Beta-ponders and correlations between predictors and criterion

Prediktor	B	R
1	-0.000	-0.107
2	-0.001	0.026
3	-0.035	0.089
4	0.019	0.016
5	-0.101	-0.155
6	0.078	0.042
7	-0.034	-0.040
8	0.076	0.098
9	0.129	0.158
10	0.078	0.114

Determinanta= 0.212930289

Multipla R^2 = 0.054400827

Multipla R = 0.233239849

F-omjer za R = 5.448141757

d.f.1 = 10 , d.f.2 = 947 , Vjerojatnost značajnosti F-omjera = 0.000000

U slučaju kada je kriterijska varijabla socijabilnost, faktori komunikacije imaju mnogo slabiju prediktorsku vrijednost. Multipla korelacija iznosi svega .23, a skup prediktora objašnjava 5% varijance. (Viši rezultat na faktoru označava slabiju socijabilnost.)

Jedini faktori koji imaju određenu prediktivnu vrijednost su faktori 5 -

međusobno podržavanje članova obitelji i 9 - igra s djetetom. Smjer veze je očekivan; socijabilnija će biti djeca iz obitelji u kojima postoji međusobno podržavanje, s kojima su se roditelji igrali. U takvim obiteljima djeca vjerojatno bolje nauče komunicirati s drugim osobama.

3.3. Ekstraverzija - Impulsivnost**Tabela 3.** Beta ponderi i korelacije prediktora s kriterijem/Beta-ponders and correlations between predictors and criterion

Prediktor	B	R
1	-0.116	-0.087
2	0.001	0.002
3	-0.064	-0.014
4	-0.098	-0.107
5	0.052	-0.013
6	0.066	0.072
7	0.083	0.096
8	0.024	0.034
9	0.030	0.024
10	0.053	0.023

Determinanta = 0.212930289

Multipla R^2 = 0.036318170

Multipla R = 0.190573266

F-omjer za R = 3.568948326

d.f.1 = 10 , d.f.2 = 947, Vjerojatnost značajnosti F-omjera = 0.0002

Relacije su još slabije u slučaju kada je kriterijska varijabla impulsivnost. Sustav prediktora objašnjava svega 3% varijance; gotovo da i nema prediktora kojeg bismo mogli posebno izdvojiti.

Ovako niske relacije komponenata ekstraverzije i prediktorskih varijabli vjerojatno su dijelom rezultat nedostataka skale ekstraverzije (relativno slabije mjerne karakteristike, osobito faktora impulsivnosti).

Mogli bismo, međutim, usporediti ove rezultate s rezultatima ispitivanja relacija dimenzija ličnosti konativnog modela

Momirovića i suradnika (1982, 1984) i modaliteta poremećaja u ponašanju, također na uzorku djece osmog razreda osnovne škole (Budanovac, 1995). U tom ispitivanju, pokazalo se, između ostaloga, da je regulator aktiviteta, koji odgovara dimenziji ekstraverzije, u veoma niskim korelacijama sa svim oblicima ispitivanih ponašanja. Sadašnji rezultati, čini se, još jednom potkrepljuju pretpostavku po kojoj je ova dimenzija u najvećoj mjeri određena hereditetom i nije značajnije povezana s okolinskim faktorima.

3.4. Psihoticizam

Tabela 4. Beta ponderi i korelacije prediktora s kriterijem/Beta-ponders and correlations between predictors and criterion

Prediktor	B	R
1	-0.116	-0.087
2	0.001	0.002
3	-0.064	-0.014
4	-0.098	-0.107
5	0.052	-0.013
6	0.066	0.072
7	0.083	0.096
8	0.024	0.034
9	0.030	0.024
10	0.053	0.023

Determinanta = 0.212930289

Multipla R^2 = 0.082336650

Multipla R = 0.286943635

F omjer za R = 8.496885857

d.f.1 = 10 , d.f.2 = 947 , Vjerojatnost značajnosti F-omjera = 0.000000

Multipla korelacija skupa prediktora i faktora psihoticizma također je relativno niska, a u definiciji odnosa mogli bismo izdvojiti prediktore broj 3 - otvorenost komunikacije s majkom i 5 - međusobno podržavanje članova obitelji. Smjer veza pokazuje da razvoju simptoma psihoticizma pogoduje lošija komunikacija s majkom i nepostojanje podržavanja u obitelji. Visina ovih korelacija, naravno, onemogućava donošenje čvršćih zaključaka o prirodi ove relacije.

Ove, relativno niske povezanosti skupa prediktora s rezultatima na testovima ličnosti (osim testa neuroticizma) na prvi pogled navode na zaključak da komunikacija unutar obitelji nema izrazito veliku ulogu u formiranju ličnosti, što bi govorilo u prilog hipotezi o većoj važnosti hereditarnih faktora. Do sličnih rezultata došli su i McCrae i Costa (1988) koji također izvješćuju o niskim povezanostima odnosa roditelj-dijete i osobina ličnosti definiranih u terminima big-five teorije u odrasloj dobi, te zaključuju da se to odnosi na sve dimenzije ličnosti (ekstraverziju, neuroticizam, otvorenost,

prijaznost, savjesnost).

Ipak, ne smijemo zaboraviti jedan čimbenik koji bi mogao sistematski utjecati na smanjenje korelacije između ispitivanih prostora. Teorija jasno pretpostavlja da će osoba s većim genetskim potencijalom za razvoj određenog sklopa ličnosti trebati mnogo manje podražaja iz okoline da bi se on razvio (npr., potencijalni neurotik razvit će simptome neuroze čak i u povoljnijem okruženju od pojedinca sa slabom predispozicijom za razvoj neurotizma, i obratno, osoba sa niskom predispozicijom neće razviti simptome neurotizma čak i u mnogo nepovoljnijoj sredini za razvoj.) Iz ovoga se nameće zaključak da obje osobe, i ona iz lošijih i ona iz povoljnijih uvjeta mogu postići isti rezultat na testu ličnosti, zbog različitog nasljednog potencijala za razvoj određenih osobina, odnosno simptoma. Drugim riječima, isti ishod na testu ličnosti može se vezati uz različite obiteljske atmosfere. Ukoliko je tako, ta se činjenica neizostavno odražava na smanjenje korelacija. Da bismo, dakle, dobili pravu sliku o povezanosti komunikacije unutar obitelji i

dimenzija ličnosti, morali bismo uzeti u obzir i faktor herediteta.

Drugi razlog niskih korelacija može biti taj što je prostor obiteljske komunikacije kako ga doživljavaju djeca zapravo jedan uži segment cjelokupne obiteljske situacije. Potpuniju sliku dobili bismo prikupljanjem podataka o percepciji samih roditelja, pa i podaci prikupljeni od objektivnih promatrača. U ovom istraživanju, na žalost, bili su dostupni samo podaci o dječjoj

percepciji.

Osim svega navedenog, ne treba zaboraviti niti da određeni postotak varijance u formiranju ličnosti objašnjavaju i drugi faktori socijalizacije - vršnjaci, škola, mediji itd. Ukoliko pretpostavimo da hereditet objašnjava najveći dio varijance, biti će jasnije zašto su veze između ispitivanog prostora i dimenzija ličnosti relativno niske.

3.5. Skala laži

Tabela 5. Beta ponderi i korelacije prediktora s kriterijem/Beta-ponders and correlations between predictors and criterion

Prediktor	B	R
1	-0.183	-0.253
2	-0.102	-0.061
3	0.150	0.209
4	-0.104	-0.108
5	-0.101	-0.189
6	-0.091	-0.085
7	0.132	0.139
8	-0.106	-0.043
9	-0.109	0.011
10	-0.062	0.046

Determinanta = 0.212930289

Multipla R^2 = 0.140615313

Multipla R = 0.374987084

F-omjer za R = 15.495121505

d.f.1 = 10 , d.f.2 = 947 , Vjerojatnost značajnosti F-omjera = 0.000000

Rezultate ove analize razmotrit ćemo imajući u vidu neka novija shvaćanja o prirodi skale laži. U novije vrijeme, (Furnham, 1986) postoji stajalište da skala laži mjeri zasebnu dimenziju ili osobinu ličnosti. Postoje dvije glavne definicije ove hipotetske dimenzije ličnosti - ona se promatra ili kao indeks socijalne prilagodljivosti - konformizma (Massey, 1980; Birenbaum i Montag, 1989) ili kao mjera nedostatka uvida u sebe (Brown i Kodadek, 1981 - prema Katz i Francis, 1991). McCrae i Costa (1983) zaključuju da ove skale zapravo također mjere određenu osobinu ličnosti i da nisu od velike koristi kao supresor varijable za korigiranje

rezultata drugih skala.

Korelacija skupa prediktora i rezultata ispitanika na skali laži iznosi .37, od čega je veća jedino multipla korelacija prediktora i skale neuroticizma. Ukoliko bismo promatrali ovu skalu kao mjerilo "uljepšavanja" rezultata na ostalim upitnicima, mogli bismo doći do zaključka da su ispitanici zaista do određene mjere davali lažne socijalno poželjne odgovore. Ako, pak, prihvatimo postavku o specifičnoj osobini ličnosti, rezultati regresijske analize pokazuju nam koji su faktori obiteljske komunikacije najpovezaniji sa ovom osobinom.

Smjer kriterijskog faktora je takav da

viši rezultat znači "uljepšavanje" odgovora u smislu veće socijalne poželjnosti. Kao prediktore koji u najvećoj mjeri doprinose ovoj vezi, mogli bismo izdvojiti faktore broj 1, 3, 4, 5 i 7. Analiza relacija pokazuje da će manje sklona davanju socijalno poželjnih odgovora biti djeca koja imaju otvoreniju komunikaciju s ocem i majkom, čija se obitelj međusobno podržava, u kojoj vlada "laissez faire" atmosfera, ali koja imaju manje povjerenja u majku.

Prema uobičajenom shvaćanju skale laži, korelacija s prediktorima govori o određenom stupnju "uljepšavanja" odgovora na upitniku komunikacije. Prema hipotezi o posebnoj osobini ličnosti, djeca koja žive u otvorenijoj atmosferi imaju manju potrebu da daju socijalno poželjne odgovore i takav rezultat čini se logičnim - otvoreniji odnosi roditelja s djecom doprinose iskrenijoj komunikaciji. Ostaje nejasan jedino faktor povjerenja u majku; smjer njegove relacije

suprotan je od smjera relacija ostalih prediktora. Za sada nemamo dovoljno podataka za pokušaj objašnjenja ovog rezultata. U nekom budućem istraživanju možda bi trebalo pokloniti više pozornosti ovom podatku.

Na kraju, mogli bismo zaključiti da rezultati koje pruža ova studija uglavnom odgovaraju očekivanjima, posebno po pitanju smjera relacija. Relativno slaba povezanost ovih prostora također je razumljiva u svjetlu teorijskih postavki i određenih nedostataka ovakvog istraživanja. Točniji uvid u pravo stanje stvari zasigurno bi pružila studija u kojoj bi se mogao izmjeriti, odnosno izolirati utjecaj herediteta, te koja bi uključivala više različitih izvora podataka o unutarobiteljskoj atmosferi.

4. LITERATURA

1. Bickhard, M.H., Christopher, J.C.: The influence of early experience on personality development, *New ideas in psychology*, 12, 3, 1994, 229-253.
2. Budanovac, A.: Relacije poremećaja u ponašanju i nekih konativnih osobina adolescenata, *Kriminologija i socijalna integracija*, 3, 1, 1995.
3. Conger, J.J.: *Adolescence and youth - psychological development in a changing world*, Harper Collins Publishers Inc., New York, 1991.
4. Eysenck, H.J. Eysenck, S.B.G.: *Personality structure and measurement*, Routledge and Kegan Paul, London, 1970.
5. Eysenck, H.J.: *Crime and personality*, Routledge and Keagan Paul, London, 1977.
6. Goodman, R.: Growing together and growing apart: the non-genetic forces on children in the same family. In: McGuffin P., Murray, R., eds: *The new genetics of mental illness*, Oxford, Butterworth-Heinemann, 1991, 212-224.
7. Kratočki, P., Kratočki, L. D.: *Juvenile delinquency*, Englewood cliffs, New Jersey, 1990.
8. Lewin, L.M., Hops, H., Davis, B., Dishion, T.J.: Multimethod comparison of similarity in school adjustment of siblings and unrelated children, *Developmental Psychology*, 29, 1993, 963-969.
9. McCord, J.: Some child-rearing antecedents of criminal behavior in adult men, *Journal of personality and social psychology*, 37, 9, 1979, 1477-1486.
10. Rose, R.J.: Genes and human behavior, *Annual review of psychology*, 46, 1995, 625-654.
11. Tasić, D.: Djetetov pojam o sebi i ispoljavanje poremećaja u ponašanju obzirom na odnos s roditeljima - magistarski rad, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, 1993.

PRILOG: Upitnik o komunikaciji

VARIJABLA	SKRAĆENA OZNAKA
1. Ja sa svojom majkom razgovaram o svojem slobodnom vremenu.	SLORAM
2. Kada sam zbog nečeg ljut, moja majka ima razumijevanja.	LURAZM
3. Kada učinim nešto loše, moja majka više na mene.	LOVIČM
4. Moja majka mi pomaže da bolje razumijem samog sebe.	PORAZM
5. Ja sa svojom majkom razgovaram o svojim problemima.	PRORAM
6. Kada učinim nešto loše, moja mi majka nešto zabrani.	LOZARM
7. Moja me majka smatra ravnopravnim članom obitelji.	RAVČLM
8. Kada s majkom razgovaram o nečem važnom, taj razgovor završava svadom.	RASVAM
9. Ja sa svojom majkom razgovaram o svakodnevним događajima.	DOGRAM
10. Ja sa svojom majkom razgovaram o svojem školovanju.	ŠKORAM
11. Kada učinim nešto loše, moja me majka istuče.	LOTUČM
12. Kada učinim nešto loše, moja majka razgovara sa mnom o mojim postupcima.	LOPOSM
13. Kada učinim nešto loše, moja majka mi objašnjava gdje sam pogriješio.	LOBASM
14. Kada učinim nešto loše, moja me majka kazni.	LOKAZM
15. Moja me majka prihvaća onakvog kakav jesam.	PRIHAM
16. Ja sa svojom majkom mogu razgovarati o svojim uvjerenjima a da mi pri tome nije neugodno.	UVRAZM
17. Mislim da svojoj majci mogu reći ono što zaista osjećam i mislim o nekim stvarima.	ZAOSEM
18. Kada učinim nešto loše, moja majka plače.	LOPLAM
19. Uvijek mogu računati na majčinu pomoć.	RAČPOM
20. Kada učinim nešto loše, moja majka se ponaša kao da ništa nisam učinio.	LONISM
21. Moja majka uvažava moje mišljenje.	MOMISM
22. Moja mi majka dozvoljava da radim sve što želim.	RAZELM
23. Teško mi je s majkom razgovarati o bilo čemu.	RAZTEM
24. Moja majka mi ne dozvoljava da završim ono što sam želio reći.	NEZAVM
25. Moja majka se sa mnom voljela igrati.	IGRAM
26. Ja sa svojom majkom razgovaram o svojim stavovima i razmišljanjima.	MISRAM
27. Moja majka ima svoje probleme pa je ja ne opterećujem sa svojim.	POBLEM
28. Ja sa svojom majkom razgovaram o svojim osjećajima.	OSRAZM
29. Ja sa svojom majkom razgovaram o svojim prijateljima.	PRIRAM
30. Članovi moje obitelji međusobno se podržavaju u teškim vremenima.	ČLAPOM

VARIJABLA	SKRAĆENA OZNAKA
1. Ja sa svojim ocem razgovaram o svojem slobodnom vremenu.	SLORAO
2. Kada sam zbog nečeg ljut, moj otac ima razumijevanja.	LURAZO
3. Kada učinim nešto loše, moj otac više na mene.	LOVIČO
4. Moj otac mi pomaže da bolje razumijem samog sebe.	PORAZO
5. Ja sa svojim ocem razgovaram o svojim problemima.	PRORAO
6. Kada učinim nešto loše, moj mi otac nešto zabrani.	LOZARAO
7. Moj me otac smatra ravnopravnim članom obitelji.	RAVČLO
8. Kada s ocem razgovaram o nečem važnom, taj razgovor završava svađom.	RASVAO
9. Ja sa svojim ocem razgovaram o svakodnevnim događajima.	DOGRAO
10. Ja sa svojim ocem razgovaram o svojem školovanju.	ŠKORAO
11. Kada učinim nešto loše, moj me otac istuče.	LOIUČO
12. Kada učinim nešto loše, moj otac razgovara sa mnom o mojim postupcima.	LOPOSO
13. Kada učinim nešto loše, moj otac mi objašnjava gdje sam pogriješio.	LOBASO
14. Kada učinim nešto loše, moj me otac kazni.	LOKAZO
15. Moj me otac prihvća onakvog kakav jesam.	PRIHAO
16. Ja sa svojim ocem mogu razgovarati o svojim uvjerenjima a da mi pri tome nije neugodno.	UVRAZO
17. Mislim da svom ocu mogu reći ono što zaista osjećam i mislim o nekim stvarima.	ZAOSEO
18. Kada učinim nešto loše, moj otac je nesretan.	LOPLAO
19. Uvijek mogu računati na očevu pomoć.	RAČPOO
20. Kada učinim nešto loše, moj otac se ponaša kao da ništa nisam učinio.	LONISO
21. Moj otac uvažava moje mišljenje.	MOMISO
22. Moj mi otac dozvoljava da radim sve što želim.	RAZELO
23. Teško mi je s ocem razgovarati o bilo čemu.	RAZTEO
24. Moj otac mi ne dozvoljava da završim ono što sam želio reći.	NEZAVO
25. Moj otac se sa mnom volio igrati.	IGRAO
26. Ja sa svojim ocem razgovaram o svojim stavovima i razmišljanjima.	MISRAO
27. Moj otac ima svoje probleme pa ga ja ne opterećujem sa svojim.	POBLEO
28. Ja sa svojim ocem razgovaram o svojim osjećajima.	OSRAZO
29. Ja sa svojim ocem razgovaram o svojim prijateljima.	PRIRAO
30. U našoj obitelji svatko može lako izraziti svoje mišljenje.	LAKMIŠ

RELATIONS OF CHILD'S PERCEPTION OF COMMUNICATION WITHIN THE FAMILY AND EYSENCK'S PERSONALITY DIMENSIONS

SUMMARY

The family is probably the most important of all the factors participating in the child's socialization process. It represents the child's first environment, where the child learns first conditioned answers, i.e. forms of interaction with his surroundings; the time span of family influence is very long and the effect of all other factors of socialization is later simply added to what has already happened within the family.

In this study we have tried to find the relations between Eysenck's personality dimensions and the child's perception of communication with his parents. The available information about other relevant studies, although not unequivocal, support the hypothesis according to which these relations will have following direction: there should be a correlation between the unfavourable family atmosphere (environment) and higher number of symptoms within the dimensions of neuroticism and psychoticism. Similarly, the extrovert forms of behaviour should be correlated to the open and supporting atmosphere and relationships within the family.

We can, therefore, assume that child-parent communication, as experienced by children, shall provide the explanation for a certain part of variance in personality formation; this study should provide the information about the strength of these correlations.

The experimental sample consisted of 955 school children, both sexes, in the eighth grade of elementary school, from several schools in Zagreb. Personality dimensions were evaluated by a questionnaire, composed of three personality scales from Eysenck's JEPI Questionnaire (Extraversion, Neuroticism and Lie Scale), with addition of Psychoticism Scale P. The Communication Questionnaire was specially devised for this study. This Questionnaire was also submitted to children and it was supposed to provide the description of their perception of communication with both parents. It consisted of 30 Likert type variables, which were doubled: children were evaluating separately their relationship with mother and father. The factor analysis was carried out on all questionnaires; the factors of neuroticism, sociability, impulsiveness, psychoticism and the lie-scale factor were extracted in the personality area and the following 10 factors were extracted in the area of communication: 1. openness of child-father communication; 2. parents' repressiveness; 3. openness of child-mother communication; 4. "laissez faire" relationship between the parents and the child; 5. mutually supporting attitude of family members; 6. emotional reactions of parents to child's behaviour; 7. confidence and trust in relationship with mother; 8. free expression of child's personality; 9. playing together; 10. parents refusing communication. The factors results were then subjected to regression analysis with personality factors as criterion variables. The obtained results have shown mostly low relations of predictors-criteria group with relatively highest relation with neuroticism factor, after which follows the lie-scale factor, while the predictors relations with factors of psychoticism, sociability and impulsiveness were considerably lower. Relations direction was essentially as anticipated: generally "less favourable" family atmosphere is correlated with more neurotic symptoms, with relatively more symptoms of psychoticism and with a tendency of giving socially desirable answers, while the factors forming extraversive dimension are in very low relations with the group of predictors. The results offered by this study essentially correspond to what was expected, especially regarding relations direction. Relatively weak correlation between these areas is also understandable in the light of theoretical theses and certain shortcomings of this type of research. More precise insight into the real situation could certainly be gained by a study which would include the measuring, i.e. isolating of the influence of heredity and greater number of different sources of information concerning the atmosphere within family.

Key words: Eysenck's personality dimensions, child-parents communication, adolescents